

Rued Langgaard: Symfoni nr. 13 *Undertro* (BVN 319)

Kritisk førsteudgave ved Ole Ugilt Jensen

Revisionsberetning

Kilder

- A. Partitur. Autograf
- B. Skitser
- C. Fragmenter uden noder

A. Partitur. Autograf

Det Kongelige Bibliotek. Rued Langgaards Samling, RLS 29,1. Blækrenskrift; enkelte autografe tilføjelser og rettelser med blæk, blyant og farvestift; s. 123 kompletteret med fremmed håndskrift; desuden nogle få tilføjelser og kommentarer i blyant og farveblyant med fremmed hånd (antagelig nodeskriver).

Proveniensen: Danmarks Radio Nodebiblioteket. Afleveret til KB i 1965.

Titel: [udraderet:] *II. Del* / [overstreget:] *Dagen*

Dateret ved begyndelsen (første nodeside): *12/2 47* – dateret og signeret til slut: *Rued Langgaard Hälsingborg d. 16 Juli 1947 (Villa "Kullabo")*

66 blade, 34 × 25 cm; 129 beskrevne sider; paginering: titelside, 1 blank side, 1-128, 2 blanke sider.

Indbundet i halvbind med rygtitel *Rued Langgaard Symfoni nr. 13 "Undertro"* og Frederik IX's monogram (Det Kongelige Bibliotek).

Papirtype: Hug & Co. Nr. 30, 30 linig.

Note. Forsynet med KB's tilskrift på titelside og som overskrift: *Rued Langgaard: Symfoni nr. 13 "Undertro"*. Efter sidste takt s. 128 står med RLs håndskrift (farvestift): *Straks videre*

B. Skitser

Det Kongelige Bibliotek. Rued Langgaards Samling (RLS).

Der er identificeret skitser til følgende dele af symfonien:

<i>takt</i>	<i>datering</i>	<i>kilde</i>
145-296	1926-28	B1, B2
407-573	1945	B5
587-706	1946	B6
677-724	1943	B3
724-743	1943?	B4
915-930	1947	B7
971-977	udat.	B8
974 ff.?	okt. 1949?	B9

1. RLS 23,34; blæk og blyant.

Overskrift: *Sørgemarch (3) Symfoni No 8*; dateret til slut: *Ermo* [d.e. Villa "Ermo"]. *19/10. 27.*

1 blad, 23,5×27 cm; 2 beskrevne, upaginerede sider.

Indhold: t. 145-295. Noteret på to systemer.

2. RLS 23,35; blæk og blyant.

Overskrift: (2) *Marcia funebre* [tidligere betegnelse: *Sørgemarsch*]

Datering ved begyndelsen: *Komp. Foraar 1926 (Maj?)*; dateret til slut: "*Ermo*" *Helligtrekongersaften 1928*
4 blade, 34,5×27 cm; 6 beskrevne sider pagineret 1-6.

Indhold: t. 145-295 noteret i partitelform på fire systemer.

Note. Rummer marc.-angivelser over melodistemmen t. 179-194 og i tilsvarende passager; disse er udeladt af **A** undtagen i t. 211-219 (hvor de dog ikke er anført så tæt som i skitsen).

3. RLS 29,2; blæk

Overskrift: *Til Symfoni No 13 (Mellemsats)*[tidligere overskrift udraderet, ulæselig]

Datering ved begyndelsen: *December 1943*

2 blade, 22,5×33,5 cm; 2 beskrevne sider (s. [1] og [4]), upagineret.

Indhold: t. 677-724 noteret på to systemer (s. [1]) samt (s.[2]): *Koda* (33 t.), ikke benyttet i symfoni nr. 13.

Note: Formodentlig identisk med det RLS 54,3 nævnte "Udkast til en Ouverture (B-dur). Dec. 1943"; skitsen fortsættes på **B4**. – Kilden har *mf* i t. 677, *cresc.* begynder i samme takt og i t. 680 anføres *f*. Jfr. **B6**.

4. RLS 134,17; blyant, blæk

Uden overskrift; udateret [dec. 1943? – fortsættelse af **B3**]

1 blad, 17×27 cm; 2 beskrevne sider, upagineret.

Indhold: t. 724-743 findes på bladets ene side noteret på to systemer (slutningen af t. 741 til 743 er tilføjet med blæk ved indlemmelsen i symfoni nr. 13). Bladets anden side indeholder skitse til samlemelodi dat. 13/9-43.

5. RLS 29,3; blæk

Uden overskrift; dateret ved begyndelsen: *9/5 45*

3 blade, 34,5×27 cm; 6 beskrevne sider, folieret 1-3 (s. [2], [4] og [6] uden paginering).

Indhold af de tre paginerede sider: t. 407-572 noteret på to systemer. De tre upaginerede sider indeholder bidrag til andre værker.

Note. De sidste takter p. 3 (t. 570-572 efterfulgt af *Tempo 1* er antagelig tilføjet ved indlemmelsen i symfoni nr. 13). Rummer enkelte marc. og dynamiske kiler, som ikke findes i **A** samt et stringendo t. 456, som må antages at være udeladt med føje af RL. Afsnittet t. 530-571 betegnes *Andante moderato* og rummer enkelte betydende dynamiske angivelser, som mangler i **A**.

6. RLS 29,4; blæk

Overskrift: *Symfoni nr 13*; i venstre margen påskriften *De Riber-Streng* samt citat fra folkevisen *Kong Valdemar og hans Søsterdatter*.

Dateret ved begyndelsen: *3/9 46*

2 blade, 34×25,5 cm; 2 beskrevne sider, folieret 1-2.

Indhold: t. 587-706. Noteret på to systemer.

Note. Synes at være den tidligste skitse, som er blevet til med direkte henblik på symfoni nr. 13. Takt 677-706 'overlapper' **B3**. Følgende varianter af interesse bemærkes: Afsnittet t. 605 ff. betegnes *Allegro amabile*; ved t. 677 anføres tempoet *Vivace*; styrkegraden i t. 677 er *mp*, der er tydeligt tutti *cresc.* i t. 679, men i øvrigt mangler dynamiske angivelser.

7. RLS 122,73 [blad 2]; blæk

Titelpåskrift: *Bertran de Born* / [overstreget: *Epilog til Symf Nr 7...*] / *Symfoni Nr. 13* / *Skitser fra 1925, 26, 45 og 46* / *Det renskrevne Partitur skal engang sluttes i Hålsingborg!* - - - *Febr. 47*.

1 blad, 34×26 cm; 2 beskrevne sider, upagineret. Titel og skitse findes på bladets ene side; den anden rummer bidrag til andet værk.

Indhold: t. 915-930 betegnet *Slut*; Noteret på to systemer.

8. RLS 29,5; blyant og blæk

Påskrift: *Slutningen i Nr 13 Skal slutte med Dominantaccord Fdur*.

Udateret.

1 blad, 12×26 cm; 2 beskrevne sider, upagineret. Skitsen findes på s. [1]; s. [2] rummer blot påskriften *Styxdage*.

Indhold; t. 971-977 samt en ikke benyttet skitse betegnet *Slut* og *Koda* (11 t.)

9. RLS 132,15 [blad 1]; blæk

Overskrift: *Symf 13*

Udateret; tilføjet på et titelblad dateret oktober 1949.

1 blad, 33,5×26,5 cm; upagineret (titelside til sangen *I Bjerget*, BVN 392).

Indhold: 2-3 takter noteret på to systemer og forsynet med bemærkningen *skal indføres*; måske et forslag til ændring i piccolofløjtestemmen t. 974 ff.; musikken er dog ikke i overensstemmelse med partituret.

C. Fragmenter uden noder

Det Kongelige Bibliotek. Rued Langgaards Samling.

1. RLS 122,85 [blad 1]

Nederste tredjedel af titelblad med påskriften: *for Orkester (og Orgel) / af / Rued Langgaard / Instr. sluttet i Helsingborg 16 Juli 1947*

1 blad, 8×26 cm; bladets anden side rummer en kor-altstemme i RLs håndskrift.

2. RLS 122,73 [blad 1]; blæk

Side med titel- og mottoforslag: [overstregede titelforslag: *Cenotaphium, Drømmeborg, Initiatio eller ?Under Stjernerne*] *Symfoni No. 13. Motto: "Tænk kun paa de lykkelige Timer"* [overstreget: *eller "Husk kun de lyse Dage"*] *Paabegyndt Sept 1946 i Ribe. [...]*

1 blad, 34×26 cm; bladets anden side rummer bidrag til andet værk (BVN 305).

Redaktionsgrundlag

Udgaven er baseret på værkets hovedkilde, det renskrevne partitur (kilde **A**). Partier i afskrift med fremmed hånd (t. 947-991, trompet og basuner t. 760-764) samt notater og bemærkninger indføjet af nodeskrivere eller andre forud for uropførelsen 1970 lades ude af betragtning. Skitserne er næsten alle af ufuldstændig og præliminær karakter og uden autoritativ kildeværdi. Kilderne er dog undersøgt, navnlig de steder, hvor hovedkilden er uklar eller mangelfuld, med henblik på verificering og komplettering af især artikulation og dynamik.

Retningslinjer for udgaven

Udgiverens tilføjelser og rettelser er typografisk markeret i partituret ved hjælp af skarpe parenteser; tilføjede buer er dog angivet med brudt streg og bueændringer som en kombination af hel og brudt streg. Orienteringsfortegn i runde parenteser skyldes udgiveren. Faste fortegn for klarinetter er tilføjet af udgiveren. Redaktionelle kommentarer samt oplysninger om forhold, der ikke er typografisk markeret i udgaven, findes i noterne nedenfor.

Der er foretaget stiltiende komplettering for så vidt angår manglende triolangivelser og nodepunkteringer. Afstemning af uegalt anbragte foredragsbetegnelser, dynamiske angivelser og spilletekniske anvisninger er i almindelighed foretaget uden videre.

Særligt om komplettering og egalisering

Marcato og staccato

Det er karakteristisk for hovedkilden, at marcato- og staccato-angivelser er strøet ud over partituret med løs hånd og på en sådan måde, at notationen sine steder fremstår uklar eller mangelfuld. Der kan være tale om situationer, hvor udgiveren blot kan tilføje åbenlyst manglende angivelser; men ganske ofte er komponistens

intention uklar, og i disse tilfælde må udgiveren foretage et valg mellem to eller flere, hver for sig plausible løsninger.

Der er foretaget systematisk redaktionel komplettering af staccato og marcato-angivelser i det omfang udgiveren har kunnet finde kildemæssigt belæg herfor i den umiddelbare kontekst eller i gentagelser andetsteds i værket. Kun undtagelsesvis er passager egaliseret ved at udelade en artikulationsangivelse i kilden. Vanskelighederne knytter sig især til den vertikale komplettering, fx mellem instrumentgrupper og mellem unisone, melodiførende stemmer. Langgaards praksis på dette punkt er ikke éntydig, og man kan ikke generalisere fra ét værk til et andet. Nogle eksempler kan belyse de typiske problemer, udgiveren står over for i symfoni nr. 13.

1) Komplettering af unisone stemmer med sporadiske marcato-angivelser: t. 497-502

Violiner og bratscher spiller i oktaver og ledsages på skift af obo, klarinet og fagot. Fra t. 500 mangler marcato i bratsch-stemmen, og i blæserstemmerne findes kun marcato i obo 1 og fagot 1 i t. 497 samt i klarinet 1, t. 500-501. Bratschstemmen kan uden videre kompletteres, og udgiveren har valgt også at komplettere blæserstemmerne med belæg især i de eksisterende marcatoer i klarinet 1. Hvor strygere og blæsere spiller unisone, melodiførende stemmer er det dog ganske ofte sådan hos Langgaard, at marcato-angivelser kun findes i strygerstemmerne.

2) Komplettering 'bagud': t. 458, 462, 466, 470, 471, 472

Piccolo og fløjter hhv. oktaverer og spiller unisont med violin 1 i disse takter. Først fra t. 470 noterer RL marcato i blæserne på node 3. I t. 466 findes dog et marcato i piccolo-stemmen, og dette taler for, at en egalisering af notationen tilbage fra t. 458 kan være rigtig.

3) Komplettering 'fremad': t. 195, 197, 203, 205, 227, 229, 235, 237

De otte blæsertakter er parallelle, men marcato anføres kun første gang, dvs. i t. 195 samt i obo 1, t. 197 (diminuendoet er langt mere konsekvent anført, men mangler dog i næsten alle stemmer t. 235 og 237). Udgiveren anser det for sandsynligt, at RLs intention er, at akkorden skal spilles marcato (i *mp*), og alle stemmer er kompletteret ud fra dette synspunkt.

4) Stemme/instrumentspæcifikke marcato-angivelser

Marcato anføres t. 112-113 i horn og i cello og/eller kontrabas (notationen er ikke klar i kilden), men ikke i fagot og tuba. Udgiveren har kompletteret parallelstederne t. 378-379 og 895-896 tilsvarende, idet det formodes, at RL på dette sted kun ønsker horn og dybe strygere fremhævet.

Passager, der gentages

Passager, der gentages, er redaktionelt kompletteret (vice versa) og notationsmæssigt egaliseret, sådan som det fremgår af følgende kommenterede oversigt.

Symfoniens hovedmotiv/hovedtema

Grundmotivet (t. 1-4) præsenteres i værkets forløb seks gange (første, tredje og fjerde gang med gentagelse). Motivet videreføres som tema på varierende måde undtagen fjerde og femte gang. Det komplicerede gentagelsesmønster fremgår af nedennævnte oversigt, hvor paralleltakter er opstillet lodret under hinanden.

1. gang:	1-4	5-10						t. 11-33: individuel fortsættelse
2. gang:		34-39	40	41	42	43	44-67	
3. gang:	298-301	302-307	308			309	310-333	
4. gang:	573-576	577-582	583	584	585	586		
5. gang:		741-746	747			748		
6. gang:		803-808	809					t. 810-850: individuel fortsættelse

Parallelle takter er redaktionelt kompletteret, således at de fremstår ensartet. I følgende tilfælde er der dog tale om vekslende notation, som ikke kan egaliseres ved simpel komplettering, hvorfor kildens udsagn er bibeholdt i udgaven:

- a) Første, tredje og fjerde gang, hvor motivet gentages, anføres en dynamisk ændring fra *ff* til *f* i vlc og cb i t. 305 og 580, mens der ikke er nogen angivelse i t. 8. De steder, motivet kun forekommer én gang, er der også vekslende angivelser: *f* således i t. 37 og 806, *ff* i t. 744.
- b) *dim.*-angivelsen i t. 10 er forskudt én takt i de følgende tre gentagelser (t. 40, 308, 583), mens den helt mangler femte gang og fremstår umotiveret kun i vlc 1 i t. 808. Sidstnævnte angivelse er udeladt af udgiveren. Variationerne kan meget vel skyldes den individuelle fortsættelse af motivet i de følgende takter. Udgiveren har bibeholdt en afvigelse i horn 1, som har *p* i t. 40 og *dim.* i paralleltakten 308 (*dim.* er redaktionelt tilføjet t. 10 og 583, hvor angivelse mangler i kilden).
- c) Der kan konstateres vekslende notation af fløjte 2. I t. 8-10, 580-585 og 744-747 (dvs. første, fjerde og femte gang) spiller instrumentet unison med fløjte 1, mens det oktaverer piccolo-fløjten i t. 37-42, 305-308 og 806-809 (altså anden, tredje og sjette gang).

Passagerne t. 68-136 ~ t. 334-402 ~ t. 851-918

Symfoniens 'sitetemagrupper' t. 68-136 gentages som t. 334-402 (dog uden klaver og med divergerende rytme i fløjte og violin t. 88-89 / 354-55). Passagen gentages atter (nu i hovedtonearten F-dur og i ændret instrumentation) som t. 851-918. I de tre passager forekommer en række indbyrdes afvigelser, især af artikulationsmæssig art, uden at forskellene dog synes at være logisk eller musikalsk begrundet. Ud fra dette synspunkt har udgiveren tilstræbt så vidt muligt at egaliserer notationen i de tre passager ved hjælp af redaktionel komplettering. Klaverstemmen (der forekommer første og tredje gang) falder til dels udenfor, idet der heri stedvis findes en vis notationsmæssig variation, som ganske vist virker ret tilfældig, men som heller ikke kan egaliseres ved simpel komplettering; sammenlign fx t. 73-74 med t. 856-857.

Passagerne t. 144-170 ~ t. 270-296

En afvigelse er bibeholdt i udgaven: *vibr.* anføres ved passagens start t. 145; i gentagelsen er det rykket 6 takter længere frem til t. 277.

Passagerne t. 587-599(-603) ~ t. 658-670(-674) ~ t. 749-761(-766) ~ t. 957-969(-975)

Der er mindre instrumentationsforskelle: fra anden præsentation indføres en obligat orgelstemme i passagens slutning; fjerde gang medvirker klaver og bækkener. Passagen slutter/fortsætter parallelt første og anden gang (t. 600-603 svarer til t. 671-674) samt tredje og fjerde gang (t. 762-766 svarer til t. 970-975); sidste gang er orglet dog med. En del forskelligt noterede detaljer er bibeholdt i udgaven:

- a) styrkegraden er i passagens start noteret som *fff* med *ff* i enkelte stemmer; i t. 749 noteres *ff* i hele orkestret
- b) dybe strygere har *fff* i t. 598, men kun *ff* i t. 669 og 760 (*ff* tilføjet redaktionelt t. 968)
- c) pauker har sidste gang t. 967 *cresc. molto*, de andre gange kun *cresc.*
- d) obo 2-3 spiller t. 969 unison med fløjter på taktens sidste fjerdedel; de øvrige gange (t. 599, 670 og 761) unison med violin 1

Passagerne t. 605-611 ~ t. 633-639 ~ t. 932-938

Dynamiske kiler er noteret mangelfuldt og uregelmæssigt, men er kompletteret og afstemt af udgiveren.

Passagerne t. 640-657, 939-956

I gentagelsen har RL ladet størstedelen af t. 947-951, der udgør manuskriptets s. 123, stå med tomme takter, idet han forneden har skrevet "Som S. 78". Han har dog indskrevet obo 1-3 og cl 1, men sidstnævnte kun til og med t. 950. En ubekendt nodeskriver har (efter RLs tid) udfyldt de tomme takter på grundlag af s. 78, men med en del fejl og mangler. Som kilde til denne passage i udgaven (t. 947-951) betragtes RLs autograftekst, kildens s. 78 (t. 648-652), med undtagelse af de ovennævnte obo- og klarinettakter, som allerede er indført af RL i gentagelsen.

Det er uklarerhed i notationen af *marc.* i passagen t. 654 (fra sidste fjerdedel) til t. 656 og i gentagelsen t. 953-955. Udgiveren har valgt at bibeholde kildens angivelser uændret første gang og komplettere gentagelsen, der ikke rummer nogen *marc.* overhovedet, i overensstemmelse hermed.

Passagerne t. 679-688, 713-722

De to passager er kompletteret vice-versa med følgende bemærkninger: Takt 679 er uden obo, t. 713 med obo. Styrkegraden er anden gang et niveau højere (*f* i vl 1-2 t. 708 ff.); det forekommer derfor tvivlsomt at gentage dim. og *p* fra t. 681-682 i t. 715-716, hvor der ingen dynamisk forandring er noteret i manuskriptet. Udgiveren har undladt komplettering her, men det skal bemærkes at tr 1-2 begge steder har *p* (t. 683 og 717).

En anden gentagelse har delvis sammenfald med den lige nævnte, idet melodistemmen i t. 677-710 (B-dur) repeteres i t. 768-802 (F-dur). Instrumentation og dynamik er forskellig i de to passager, men det forekommer relevant at gentage blæsernes marc. i t. 683-689 i paralleltakterne 774-780, hvor de mangler – bortset fra et par 'tilfældige' forekomster i t. 778 og 780.

Noter

Noterne omfatter ikke oplysninger om simpel redaktionel komplettering i analogi med den umiddelbare musikalske kontekst. Den komplettering og egalisering, der er foretaget i paralleltakter og passager som gentages, er beskrevet oversigtsmæssigt ovenfor, og er kun dokumenteret i noterne, når særlige forhold gør sig gældende. Komplettering, der er foretaget med støtte i skitse materialet, er anført – enkelte andre varianter af interesse i disse kilder er nævnt i kildebeskrivelserne ovenfor.

takt	stemme	kommentar
3	tutti	opr. noteret marc. rettet i A af RL til <i>marcatissimo</i> ; rettelsen er ikke foretaget t. 7 (på samme manuskriptside i A) eller i nogen senere præsentation af motivet
10	vlc	A har <i>divisi a 3</i> , men ved samtlige gentagelser (t. 39, 307, 582, 746, 808) er notationen således, at vlc 1-gruppen forbliver udelst, mens vlc 2 deler sig i to; t. 10 justeret i analogi hermed
11	fl 2	i t. 2-10 har RL i A blot noteret en bølgelinje i fl 2-systemet og skrevet som <i>Fløjte 1</i> ; i t. 11 har han dog i fl 2 anbragt en hermed uoverensstemmende heltaktspause; takten udfyldt i overensst. med fl 1
15	tuba	RL noterer heltaktspause, men i t. 16, efter sideskift i A , findes en tydelig overbinding til tonen C; t. 15 udfyldt i analogi med fag 2-3 og tr 1
23	vl 1	node 3: marc. ændret til <i>fz</i> i analogi med øvrige strygerstemmer
31	vl 1	node 1: stacc. udeladt i analogi med resten af orkestret
37	vlc 2	dobbeltgrebstegn udeladt og erstattet af arp. i analogi med t. 4 og t. 305
41	vl 1-2	node 1: ♩ rettet til ♩ i analogi med resten af orkestret (samme fejl rettet af RL i vla)
57	vl 1	node 2: overflødig ♩ udeladt
68	pno	<i>marcato</i> (over melodistemmen) tilføjet i analogi med t. 76, 84 og 851
69	tr 1	node 1: <i>marcatissimo</i> er tilføjet af RL med rød farvestift i A , men kun denne første gang; redaktionel komplettering er foretaget t. 77, 335, 343
	pno hh	overstemme, node 1: marc. udeladt i analogi med t. 77, 85 og 852 (overflødiggjort af tilføjet <i>marcato</i> t. 68, jfr. note ovf.)
70, 71, 74	pno	fem overflødig ♩ for h udeladt
100	vla	node 1: RL har marc. samt <i>ff</i> , der må formodes kun at gælde denne ene node; parallelstederne t. 366 og t. 883 har intet her; udgiveren antager, at det er i overensst. med RLs intention at forsyne noden med <i>fz</i> alle tre gange
117	cl 1, pno vh	node 3 (akkord 3): ♩ rettet til ♩ (fejlnotation)
120	pno hh, vh	akkord 1: marc. udeladt i analogi med t. 116 og 124
121	fl 1, vlc, cb	node 3: ♩ rettet til ♩ og manglende punktering af node 2 tilføjet (fejlnotation)

144	tutti	dim.kile justeret mod venstre i analogi med t. 270, hvor dim. éntydigt er anbragt inden for takten
158	vl 1	node 3: fane mangler i A (ikke typografisk markeret i udgaven)
166	tutti	dim. er justeret i analogi med vl 1 og vl 2; kilen er i A anbragt højst uregelmæssigt i t. 166-67 og i parallelstedet t. 292-93
195	ob 2	node 1: overflødig h udeladt
195-197	fag 1-2	fag 2-3 ændret til fag 1-2 (RL anfører 2 <i>Fagotter</i> og noterer dem i fag 2-3-systemet; efter bladvending i A noteres instrumenterne t. 198 ff. på to systemer uden specifik angivelse)
212	cl 1	node 1: noteret h^1 rettet til c^2 i analogi med unison trb 2 og t. 220
227	vla	<i>p</i> tilføjet redaktionelt i analogi med tuba t. 231 og 235
235	cl 3, vlc, cb	<i>p</i> tilføjet redaktionelt i analogi med tuba
239	ob 3	<i>mf</i> tilføjet redaktionelt i analogi med cl 2 t. 241
243	trb 1-2	altnøgle rettet til tenornøgle uden typografisk markering
245, 246	vla	samklang 1: overflødige dobbeltgrebssignaturer udeladt
249	vla	samklang 1: umotiveret marc. udeladt
251-257	vl 1, vl 2	marc. tilføjet redaktionelt i analogi med t. 211 ff.
271	-	metronomtallet rettet fra 69 til 50 i analogi med t. 145; RL må ved en fejltagelse være kommet til at gentage det foregående metronomtal (t. 175)
287	cor 1	f-nøgle rettet til g-nøgle i analogi med t. 161
289	vl 2,1	cresc./dim. mgl. i A (stemmen er anført på separat system ligesom i t. 163, hvor cresc./dim. er anført)
292	tutti	dim. er justeret i analogi med t. 166, vl 1 og vl 2; kilen er i A anbragt højst uregelmæssigt i t. 292-93 og i parallelstedet t. 166-67
301	vlc 1	node 2-3 (efterslagsnoder) rettet fra ♩ til ♪ i analogi med t. 4, 8, 37, etc.
305-306	fl 1	RL anfører i disse to takter <i>som lille Fløjte</i> (dvs. picc), men fortsættelsen i t. 307 viser, at denne angivelse skulle have stået i fl 2-stemmen, mens fl 1 skulle have været noteret ligesom i t. 37-38 (og t. 806-807); notationen bragt i overensst. hermed
	fl 2	RL anfører fejlagtigt <i>som Fl. 1</i> i de to takter (jfr. noten ovf.); rettet til oktavering af picc i overensst. med t. 37-38 og t. 806-807
307	fag 1-2	overflødige buer med endepunkt i node 1 udeladt (t. 307 er første takt efter bladvending i A)
335	tr 1	node 1, marcatisissimo: jfr. note til t. 69
337	timp	<i>tr</i> forlænget fra t. 336 til t. 337 i overensst. med t. 71 og t. 854
343	tr 1	node 1, marcatisissimo: jfr. note til t. 69
366	vla	<i>fz</i> : jfr. note til t. 100
372-374	picc	bue t. 372 node 1 til t. 374 node 2 ændret til to buer i analogi med cl samt t. 106-108
383	træ, cor 1, tuba	node 3: ♩ rettet til ♪ (og manglende punktering tilføjet node 2) i analogi med strygere
406	tutti	RLs <i>Ingen ophold</i> efter takten rettet til <i>attacca</i>
422-423	fag 2	noder erstattet af pauser; i A er der i t. 421 noteret heltaktpause i fag 2 (kun fag 3 spiller), men efter bladvending i A er fag 2 i t. 422-423 noteret unison med fag 3 på separat system; pausen i t. 421 opfattes som retningsgivende
434	cl 2	<i>Solo</i> anført ved taktens begyndelse udeladt (ikke relevant her)
444	timp	<i>pp</i> tilføjet redaktionelt i analogi med strygere t. 443
445	vlc	<i>pp</i> tilføjet redaktionelt i analogi med vl 1, vl 2, vla t. 443
452	cl 2, vla	cresc. tilføjet redaktionelt i analogi med resten af orkestret (t. 451)
455	vla	node 6: ais^1 omtydet til b^1 i analogi med node 2 og 4 (hvor fortegn dog mangler i A) samt unison ob 2
	vlc	node 6: fis^1 rettet til g^1 i analogi med node 2 og 4 samt unison ob 3

457	str vl 1	node 4: marc. tilføjet iht. skitsen B5 , der anfører marc. over node 3 og 4 node 4: overflødig $\flat$ udeladt
458	picc, fl 1, fl 2 ob 1 cl 2, cl 3 vl 2 vlc, cb	node 1: overflødig $\flat$ udeladt node 3: marc. tilføjet i overensst. med t. 466 og 470-472 node 1: <i>ffz</i> rettet til <i>ffz</i> i analogi med resten af orkestret node 3: <i>ffz</i> rettet til <i>ffz</i> i analogi med resten af orkestret node 4: overflødig $\flat$ udeladt node 2: overflødig fortegn udeladt
459	fl 1-2 ob 2	node 4: d^3 rettet til b^2 i analogi med picc og vl 1-2 buens begyndelsespunkt rettet fra node 2 til node 1 i overensst. med t. 463 og t. 467
462	vl 1, vl 2 picc, fl 1, fl 2 ob 2 tuba vl 2	node 2: overflødig $\flat$ udeladt node 3: marc. tilføjet i overensst. med t. 466 og t. 470-472 node 2-3: bue tilføjet i overensst. med t. 466 og t. 470 node 1: overflødig $\flat$ udeladt node 4: overflødig $\flat$ udeladt
463, 467	ob 1, cl 1, fag 3, tr 2-3	artikulation og dynamik redaktionelt kompletteret i overensst. med t. 459
464	vlc 1	node 2: overflødig $\flat$ udeladt
466	vl 1	node 2: kort cresc.kile under node 2 udeladt (findes ikke i paralleltakterne 458, 462, 470-472)
471	ob 1	node 1-2: rytmen rettet fra $\downarrow \downarrow$ til $\downarrow \cdot$ i overensst. med t. 472 og i analogi med ob 2
472	fag 2-3	marc. mgl. i fag 2 i A (noteret på separat system i kilden)
474	picc, cl 1	node 5: marc. udeladt; forekommer ikke i paralleltakterne 473, 475-478
477-79	fag 2-3	marc. mgl. i fag 2 i A (noteret på separat system i kilden)
488	vla, vlc	<i>p</i> tilføjet redaktionelt i analogi med cb t. 484
492	vlc, cb	<i>p</i> tilføjet redaktionelt i analogi med cb t. 484 og cl 2-3 t. 493
532	vl 2,1	dim.-kile tilføjet iht. B5 , der tydeligt angiver denne dynamiske videreførelse i t. 531
557	tutti	<i>pp</i> tilføjet iht. B5
558	vla 2	node 4: overflødig $\flat$ udeladt
562	vlc 1	cresc.kile tilføjet iht. B5 og i analogi med vl 1,2 og vl 2,1
563	vl 1,2 vl 2, vla	<i>p</i> tilføjet iht. B5 , der har <i>p</i> ved taktens anden fjerdedel, og i analogi med vlc 1 t. 562 og vl 1 t. 564
569	vla	node 4: overflødig $\flat$ udeladt
590	tr 2-3	'tenutobuer' tilføjet i analogi med t. 661
594	cl 2-3	node 1: enkeltstående marc. udeladt; forekommer ikke i paralleltakterne 593, 664, 665, 755, 756, 963, 964
605	ob 1, ob 2, cl 1	<i>p</i> ændret til <i>mp</i> i analogi med øvrige træblæsere og med t. 633 og t. 932
607	ob 1	buens endepunkt ændret fra t. 608 node 1 til t. 607 node 3 pga tonegentagelser
608	cor 3-4 cl 1	node 1: $\circ$ ændret til $\downarrow$. (uden typografisk markering i udgaven) node 3-4: <i>dim.</i> udeladt; forekommer ikke i øvrige blæsere og ikke i paralleltakterne 636 og 935 (alle steder er redaktionelt indsat <i>cresc./dim-kiler</i> i analogi med øvrige blæsere)
	cor 3-4	node 3: ændret fra helnode til punkteret halvnode (uden typografisk markering i udgaven)
609-612	cor 1-2	cor 1- stemmen flyttet til cor 2 (dybdehorn)
615	cor 1	node 2: $\downarrow$ rettet til $\downarrow$ i analogi med ob og cl (uden typografisk markering i udgaven)
616	vla	node 6: stacc udeladt i analogi med vl 1 t. 612, 614 og vla t. 618
621-622	cor 2	<i>mp</i> og <i>cresc.</i> tilføjet af udgiveren, da dynamiske angivelser mgl. i A
622	cl 3	umotiveret dim.kile under node 2-3 udeladt

628	ob 1, cl 3	taktens anden fjerdedel: buen forkortet, således at tonegentagelsen på den følgende ottendedel kommer uden for buen
629	cor 1	overflødigt <i>f</i> i taktens begyndelse udeladt (efter bladvending i A)
629-631	cor3, cor 4	notationen byttet om mellem de to stemmer (cor 4 er dybdehorn)
631	cor 2	bue fra node 1 til t. 632 node 1 udeladt i analogi med cl 3 og fag 2 (RL er kommet til at sætte en 'tenutobue' her svarende til buerne i cor 1, 2 og 4)
635	ob 1	buens endepunkt ændret fra t. 636 node 1 til t. 635 node 3 pga tonegentagelser
636	cor 3-4	node 3: $\circ$ ændret til $\downarrow$. (uden typografisk markering i udgaven)
637-644	cor 1-2	cor 1- og cor 2-stemmerne ombyttet til og med t. 644 node 1 (dybdehorn og højdehorn)
642	vl 2	node 9: flageolet-angivelse tolket som en fejlskrivning for stacc. i analogi med t. 641 (korrigeret uden typografisk markering i udgaven)
643	vla	node 2: overflødigt $\flat$ udeladt
647	fag 1 cor 1 vla vlc, cb	RL skriver <i>som Fagot 3</i> , men mener fag 2, hvilket fremgår af konteksten stemmen flyttet fra cor 2 til cor 1 i analogi med t. 946 node 1: overflødigt $\sharp$ udeladt node 7: overflødigt $\flat$ udeladt
648	fag 3	node 1: overflødigt $\flat$ udeladt
652	fag 1, 3, vlc, cb	node 2: overflødigt $\flat$ udeladt
654	vl 1	overflødigt <i>f</i> anført over vl 1-systemet ved node 3 udeladt
662	vl 1	node 1: marc. udeladt (forekommer også t. 961, men ellers ikke i analoge takter og ikke i parallelpasserne t. 589-599, 751-761, 959-969)
669-674	org	notationen ændret fra 1 $\flat$ til 2 $\flat$ i analogi med det øvrige orkester
673	messing trb 1	<i>dim.</i> tilføjet redaktionelt i analogi med <i>dim.kile</i> og <i>dim.</i> i t. 601-602 bindebue fra node 1 udeladt pga pause i t. 674 og i analogi med t. 602
677-695	triang	<i>tr</i> rettet til umensureret tremmolo i analogi med t. 696 ff.
679	cl, fag, cor, vla, vlc, cb	cresc.kile tilføjet iht. B6 ; det er uklart om dette cresc. også omfatter melodistemmen, men mest sandsynligt er det vel, at denne skal fastholde <i>p</i> i hele passagen t. 677-690
692	ob 1	node 1: marc. udeladt (findes ikke i parallelle takter eller stemmer)
702	vla	<i>f</i> tilføjet i analogi med det dynamiske niveau i øvrige strygerstemmer
703	fag 2	node 2: des omtydet til cis i analogi med vlc 2 og cb
705	tutti	<i>p</i> tilføjet redaktionelt i hele orkestret iht. skitsen B3 ; A har kun <i>p</i> i fl 1
710	vlc 1	node 2: overflødigt $\sharp$ udeladt
713	triang	<i>tr</i> rettet til umensureret tremmolo i analogi med t. 714, 717, etc.
727	cb	dynamik kompletteret og justeret i analogi med t. 725 og øvrige strygere; i t. 727 noterer RL en cresc.kile, der dækker næsten hele takten
751-755	vla	node 1-2: marc. mgl. i t. 751 og derfor også i t. 752-755, hvor RL noterer taktgentagelsestegn; redaktionelle klammer kun angivet i t. 751
752	tr 2-3	'tenutobuer' tilføjet i analogi med t. 661
756	ob 2-3	node 1 og 3: marc. udeladt i analogi med t. 755, 757-761 samt parallelpasserne t. 592-599, 663-670 og 962-969
760	vla, vlc, cb	<i>ff</i> flyttet fra node 2 til node 3 i analogi med t. 559 og t. 669
760-764	tr, trb, tuba	RL henviser til t. 669-673 med bemærkningen <i>Trompeter og Basuner [og Tuba]</i> Se side 82 (A , s. 97); t. 673 er imidlertid ikke identisk med t. 764, og messingblæserne i denne takt er derfor i udgaven noteret i analogi med den identiske orgelstemme (i A findes i messingblæserne t. 764 en uklart noteret pause, der kan læses som en halvtaktpause); marc. tilføjet redaktionelt i overensst. med t. 598-601
767	cor 1-2 timp	overflødigt <i>ff</i> i taktens slutning udeladt gentaget <i>cresc.</i> (efter bladvending i A) udeladt
771	picc, vl 1, vl 2	node 2: overflødigt $\sharp$ udeladt

786	cor 1	node 1: marc. udeladt
	vlc, cb	node 1: c rettet til e i overensst. med t. 783 og unison tuba samt fag 3
789	tuba	node 1: marc. udeladt
793	vl 2	umotiveret <i>f</i> før node 4 udeladt
794	ob 2	bue node 1-7 ændret til to buer pga. tonegentagelse (i analogi med fl picc)
	ob 3, cl 2	buens endepunkt ændret fra node 5 til node 4 pga. tonegentagelse
796	picc, vl 1, vl 2	overflødig bue mellem node 3 (forslag) og node 4 udeladt i analogi med fl 2, cl 1, cl 3, tr 1, tr 2 og t. 704
800	blæsere	anden fjerdedel: marc. tilføjet redaktionelt i analogi med t. 710 (<i>fz</i>)
	fag 2	node 2: overflødigt $\frac{1}{2}$ udeladt
808	vlc 1	umotiveret <i>dim.</i> ved sidste fjerdedelsnode udeladt
845, 847	trb 2	marcatissimo mgl. i A (noteret på samme system som trb 1)
852	cor 3	<i>mf</i> tilføjet i analogi med cor 1, t. 851
853	cor 4	<i>mf</i> tilføjet i analogi med cor 1, t. 851
854	pno hh	overstemme, næstsidste node: dobbeltpunktering ændret til enkelt punkt (fejlnotation)
857	pno hh, vh	overstemme, sidste node: $\frac{1}{2}$ rettet til $\frac{1}{4}$ i analogi med træblæsere, vl 1 og vla (dobbeltpunktering ændret til enkelt punkt i hh, næstsidste node)
859	pno	<i>marcato</i> tilføjet i analogi med t. 851 (et <i>marcato</i> over melodistemmen t. 861 udeladt)
862	pno hh	overstemme, node 2-3: $\frac{1}{2}$ rettet til $\frac{1}{4}$ i analogi med picc, fl, vl 1
864	picc	node 3-4: $\frac{1}{2}$ rettet til $\frac{1}{4}$ i analogi med vl 1-2
865-868	vlc, cb	efter bladvending i A ændres div. i vlc (indført t. 862) umotiveret til div. i cb, således at vlc 2 i t. 865 bliver til cb 1 indtil div. ophører i t. 868; rettet til div. i vlc i analogi med t. 863-864
870	pno hh	overstemme, node 2-3: $\frac{1}{2}$ rettet til $\frac{1}{4}$ i analogi med fl 1, cl, vl 1
872-873	vl 1, vl 2	cresc./dim. justeret i analogi med t. 89-90 og 355-356
873	cor 1	<i>p</i> tilføjet i analogi med cor 3, t. 872
875	cor 2	<i>p</i> tilføjet i analogi med cor 3, t. 872
875-876	fl 1	bue t. 875 node 1 til t. 876 node 1 rettet i analogi med t. 92 og 358
883	vla	<i>fz</i> : jfr. note til t. 100
884	triang	<i>tr</i> rettet til umensureret tremmolo i analogi med t. 881, 887, etc.
899	triang	<i>f</i> tilføjet redaktionelt i analogi med et <i>f</i> anført efter bladvending i A t. 916 og som indikerer styrkegraden i passagen (<i>f</i> t. 916 er overflødig i udgaven og følgelig udeladt)
932	cor 3-4	$\circ$ rettet til $\circ$ (uden typografisk markering i udgaven)
934	ob 1	buens endepunkt ændret fra t. 608 node 1 til t. 607 node 3 pga tonegentagelser
935	cor 3-4	node 3: $\circ$ ændret til $\downarrow$ (uden typografisk markering i udgaven)
936-943	cor 1-2	cor 1- og cor 2-stemmerne ombyttet til og med t. 644 node 1 (dybdehorn og højdehorn)
938-939	blæsere undt. cor 1	buen forlænget fra t. 938 til t. 939 node 1 i analogi med t. 611-612 og t. 639-640
958-969	pno	notationen ændret fra 1 $\flat$ til 2 $\flat$ i analogi med det øvrige orkester
959-960	cor 1-2	tilføjet i overensst. med t. 660-661; t. 957-961 findes på side 125 i A og for neden på denne side har RL skrevet <i>Som S. 80</i> , idet der er tale om en gentagelse af t. 658-662; cor 1-2 stemmen er dog tom i t. 958-961
960	tr 2-3	'tenutobuer' tilføjet i analogi med t. 661
961	vl 1	node 1: marc. udeladt (forekommer også t. 662, men ellers ikke i analoge takter og ikke i parallelpasserne t. 589-99, 660-70, 751-61)
968-971	tr, trb 1	marc. tilføjet redaktionelt i overensst. med t. 598-601
968-972	org	notationen ændret fra 1 $\flat$ til 2 $\flat$ i analogi med det øvrige orkester

BVN/OUJ august 2004, rev. 12.4.2006

Nodeudgavens kolofon:

Rued Langgaard: Symfoni nr. 13 "Undertro" (BVN 319)

© 2005 Edition SAMFUNDET, Copenhagen.

BVN- numre refererer til Bendt Viinholt Nielsen: *Rued Langgaards Kompositioner. Annoteret værkefortegnelse*. Odense Universitetsforlag, 1991.

Hovedredaktør for Rued Langgaard Udgaven på Edition Samfundet: Bendt Viinholt Nielsen.

Rued Langgaard Udgaven er etableret med støtte fra Carlsbergfondet.

Den her foreliggende udgivelse er støttet af Statens Humanistiske Forskningsråd, Langgaard-Fonden, Ingeniør Ernst B. Sunds Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond samt Kunstrådets Musikudvalg.

Spilletid: ca. 25 minutter.